

Предраг Марковић

Одлазак писца епохе

Нема Србина 20. века који је имао такав живот и дело као Добрица Ћосић. Ни у свету није лако наћи човека његовог доба који је толико био у матици великих историјских догађаја, који је покретао у водио толике процесе у политици, култури друштву.... Добрица Ћосић се дивео Андре Малроу, команданту француског Покрета отпора и де Головог културног функционера. Међутим, Ћосић је својим деловањем и значајем далеко превазишао Малроа, а касније ћемо видети и како.

Исто тако, нема човека у Србији који је био тако хваљен и тако кућен. Једни су у њему видели пророка и последњег заточника националне свести, други „злог демијурга” српске и југословенске историје. Проглашавали су га за „оца нације” и они који су тај израз користили поругљиво, али и они који су покушавали да своја ускогруда размишљања и сумњиве заносе сакрију иза његове моћне фигуре.

Они који су га оптуживали, чинили су то на основу истргнутих цитата или директних лажи. Напади на Добрицу Ћосића стизали су из сасвим супротних праваца. Оптуживали су га да је српски националиста који је покренуо косовске Србе, али и да је издајник косовског завета, да је антикомуниста и комунистички фанатик, да је југословенски унитариста и разбијач Југославије. Код великог броја политичара и интелектуалаца, често и код оних које је штитио, хранио и подржавао, се испољио за психоанализу занимљив порив да своје каријере граде унижавањем Ћосића. Није ту посредни само ритуално оцеубиство. У питању је можда обична људска завист. Клеветници Добрице Ћосића нису никада успевали да досегну његов утицај и значај. Мора да их је пекла та неправда, да они живе мишјим егзистенцијама, да су њихова дела трајна у употреби колико и новински листови на којима су написана. Добрића Ћосић се међутим, читавог живота до маја 2014 године налазио усред сваке политичке, културне и уметничке буре. Чак и онда када није својевољно трагао за средиштем историјских вирова- они би га налазили.

Какав мора да је био тај младић кога је Николај Велимировић издвојио из масе, давао му Достојевског на читање и намеравао да од њега направи вођу богомољачке омладине? Ћосић је своју веру нашао у комунизму, у борби за бољи живот на земљи. Као ратни победник, умешао се у групу неконвенционалних младих интелектуалаца из Симине 9 (Михиз, Мића Поповић, Жика Стојковић, Воја Ђурић, Медаковић, Омчикус, Бата Михајловић, и многи други). Да није било Ћосићеве подршке, питање је шта би снашло ову групу гласних нон-конформиста, тада када се за робијало за прошапутано неслагање.

Онда је Ћосић написао први модерни партизански роман „Далеко је сунце”. У најтежем тренутку за југословенску државу, усамљену и под претњом уништења, баш као расински партизани у тој књизи, Ћосић пише модеран роман, сасвим другачији од дотадашњих књига о рату. Затим одлази ма Голи оток, намеран да напише роман о заблуди и преобраћењу. Суочен са страхотом логора, гневно се обраћа Ранковићу и Кардељу. Режим на Голом отоку бива ублажен.

У јесен 1956. године одлази на књижевни сусрет у Будимпешту. Избија револуција, делимично надахнута и југословенским отпором Стаљину. Како су неке вође отпора дошле на идеју да зову младог српског писца да их саветује са својим партизанским искуством, зна само моравски демон Анђама, још један лик из Ћосићевог дела. Ћосићеви извештаји из Будимпеште су веома импресионирали Тита. На основу њих, Тито уобличава своју спољну политику и почиње између независности од Совјета и одбране комунизма. Ћосић је позван да стилски уобличи Програм СКЈ из 1958. године, који се сматра за најслободоумнији програм неке комунистичке партије икада. Почетком шездесетих, Добрица Ћосић брани југословенство у полемици са словеначким писцем Душаном Пирјевцом који се залаже за одвајање националних култура. Ова полемика најавила је сукоб Кардеља и Ранковића око природе југословенске државе.

У то време, Ћосић се први пут одрекао велике власти. Касније је то урадио још два пута. Пре пада Ранковића, Тито му је нудио да преузме српску Партију. Осамдесетих година, Вили Брант је предлагао стварање југословенске демократске опозиције са Ћосићем на челу. Деведесетих година, Милошевић и радикали га не би избацивали из Палате федерације да је хтео да буде послушник. Какав човек три пута одбије највећу власт? Какав комуниста сади лозу у Хиландару?

Какав мрзитељ Албанаца са Есадом Мекулијем оснива албанске културне установе по Косову? Какав анти-Хрват и анти-муслиман бесомучно пише апеле да се осамдесетих година прекине кршење људских права Фрање Туђмана и Алије Изетбеговића? Какав ратни хушкач се залаже за мир одмах и по сваку цену? Неки данашњи миротворци су га онда збацивали као председника.

Ћосића су нападали да је отац мрачњачке, антиевропске и антимодерне Србије. Њега, који је створио највећег Европејца српске књижевности, Вукашина Катића, њега, који је створио и одбранио модерну српску књижевност, а подржавао и прве апстрактне сликаре и архитекте западног типа, као што је био Богдан Богдановић. Човека који је основао прву трајну демократску установу у комунистичкој Југославији, Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања, нападали су да се није довољно залагао за демократију.

О романима Добрице Ћосића нисам позван да судим. Они су јамачно више утицали на нашу историјску свест и идентитет од било ког другог дела, нарочито када је реч о Првом светском рату. Нема историјског, публицистичког или књижевног дела које има јаче дејство од Времена смрти. Ни у великим светским књижевностима нема таквих књига, које обухватају век и по историје и све велике дилеме једног народа, као сага о Катићима. Ратови, логори, идеологије, село, град, државни концепти, породичне и пријатељске драме...То више роман река, но је роман-океан.

Достојевски је рекао како су сви руски писци изашли испод Гогољевог „Шињела”. Могао бих да га парафразирам, па да кажем да су скоро све идеје у српском политичком и културном животу изашле испод моравског гуња Добрице Ћосића.

Ћосић је волео Малроову књигу „Храстови који обарају”. И сам је био дивовски храст наше културе и друштва. Као што су изумрли велики храстови нашим шумама, тако је сада отишао и последњи прави великан, од „оних великих људи који су корачали малом Србијом” како је то написао Радован Самарџић. Баш као какав храст, пустио је корене у све области нашег живота. Надам се у нове изданке.

Објављено у “Политици” 18.05.2014.